

Warszawa, 27.08. 2024

Prof. dr hab. Marta Götz
Akademia Finansów i Biznesu Vistula
Stokłosy 3
02-787 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana Adila Mukhtarovicha Zhubikenova zatytułowanej:
"Foreign direct investment in Kazakhstan – determinants and impact on economic growth".

Spis treści

Uwagi ogólne	2
Ocena merytoryczna	2
Uzasadnienie wyboru tematu	2
Ramy koncepcyjne i wykorzystana literatura.....	3
Metoda badawcza - cel rozprawy i hipotezy badawcze	5
Struktura pracy doktorskiej.....	7
Ogólna ocena prezentowanych treści	10
Aspekty formalne	11
Podsumowanie	12

Uwagi ogólne

Podstawą przygotowania niniejszej recenzji jest pismo Przewodniczącej Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Zarządzaniu i Jakości Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dr hab. Agaty Sudolskiej, prof. UMK, z dnia 15.07.2024, w sprawie powierzenia mi, na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Zarządzaniu i Jakości Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na posiedzeniu w dniu 26.06.2024 r. przygotowania recenzji rozprawy doktorskiej Pana mgr. Adila Zhubikenova pt. "*Foreign direct investment in Kazakhstan – determinants and impact on economic growth*" czyli „Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Kazachstanie - determinanty i wpływ na wzrost gospodarczy”, napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. inż. Małgorzaty Jaworek, prof. UMK oraz prof. Catherine Deffains-Crapsky (Professeur des Universités en Finance à l'Université d'Angers), w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości.

Ocena merytoryczna

W tej części oceny skupię się na aspekcie oryginalności rozprawy oraz poprawności wyboru tematu badawczego, zastosowanej metody oraz ram koncepcyjnych i literaturowych pracy.

Uzasadnienie wyboru tematu

Badania przeprowadzone przez Doktoranta Adila Mukhtarovicha Zhubikenova i opisane w dysertacji dotyczą niezwykle ważnego, bardzo aktualnego, dynamicznie rozwijającego się, ale wciąż stosunkowo słabo rozpoznanego obszaru funkcjonowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w państwach post-sowieckich.

Kazachstan jako gospodarka, w tym obszar inwestycyjny, pozostaje bez wątplenia niedostatecznie rozpoznany tematem badawczym we współczesnej literaturze poświęconej BIZ. Ta niepodległa, była republika sowiecka, rozwijające się w imponującym tempie młode państwo środkowo-azjatyckie nie doczekało się do tej pory kompleksowych analiz i rzadko było przedmiotem dogłębnych badań, czy międzynarodowych porównań.

W świetle powyższego trudno zakwestionować trafność wyboru, aktualność i oryginalność problemu badawczego podjętego w rozprawie przez Doktoranta.

Ramy koncepcyjne i wykorzystana literatura

Rozprawa wydaje się być dobrze ugruntowana tradycyjnych ujęciach BIZ i koncepcjach teoretycznych inwestycji zagranicznych. Autor odwołuje się do klasycznych pozycji tj. teorii internalizacji R.H. Coase'a (1937), P.J. Buckley'a i M. Cassona (1976) oraz J.H. Dunninga (1977); eklektycznego paradygmatu OLI J.H. Dunninga; teorii oligopolistycznej S.H. Hymera i R. Vernona oraz J.H. Dunninga, a także popularnych w analizie BIZ ram tzw. ścieżki rozwoju inwestycji (IDP) J.H. Dunninga. W tej prezentacji istotnej z punktu widzenia późniejszej analizy, zabrakło jednak dokładniejszego (poza zasygnalizowaniem) omówienia nowych nowszych ujęć. J. H. Dunning, Ch. Kim i D. Park (2008) sugerują uaktualnioną wersję ścieżki IDP sugerując, że jej przebieg dla krajów rozwijających się, które do globalnej gospodarki zostały włączone z pewnym opóźnieniem, wygląda inaczej. Zasadniczo, w porównaniu z kształtowaniem się tej ścieżki dla państw wysoko rozwiniętych w przeszłości, wyróżnia ją: przyspieszenie przechodzenia do kolejnych faz, mniejsze wartości bezwzględne zarówno ujemne, jak i dodatnie wartości relacji OUTFDI-INFDI, czyli mniejsze fluktuacje, oraz fakt późniejszych wielokrotnych powtórzeń etapów, kiedy to naprzemiennie dominują inwestycje napływające i wypływające.

W tej prezentacji koncepcyjnej stosunkowo słabo wybrzmiały inne niż klasyczne związane z BIZ ramy teoretyczne odwołujące się bardziej do GVC - łańcuchów wartości dodanej czy GPN - globalnych sieci produkcji, takie jak ujęcie Rugmana & Verbeke (1992, 2001, 2004, 2008) podkreślające selekcję lokalizacji i wpływ atrybutów kraju/regionu dla tworzenia przewag konkurencyjnych firmy (*firm-specific advantages FSAs – country-specific advantages, CSAs*); podejście Prahalada (1975), Prahalada & Doza (1981), Doza et al. (1981) akcentujące sposoby wejścia na obce rynki i związane z tym napięcia na linii lokalne dostosowanie-globalna integracja (*global integration-local responsiveness IR*, czy ujęcie Beugelsdijk & Mudambi (2013), Beugelsdijk et al. (2010), Beugelsdijk (2022), które zwraca uwagę na organizację przestrzenną inwestycji, synchronizację aktywności i bieżące działalność inwestora wdanej lokalizacji (*place-space-organization PSO*).

Warto jednak odnotować omówienie przez Doktoranta w części teoretyczno-koncepcyjnej wielu aspektów determinujących atrakcyjność inwestycyjną w tym czynników behawioralnych przesądzających o skłonności do podejmowania inwestycji zagranicznych. Dziwić jednak może brak w tej części pracy właśnie samej koncepcji atrakcyjności, która wiąże się przecież

ściśle z poruszonymi przez Autora zagadnieniami - determinantami makroekonomicznymi, klimatem inwestycyjnym, regulacjami prawnymi itd.

Doktorant odwołuje się również do licznych badań empirycznych, głównie regionalnych autorów. Przegląd literaturowy zaprezentowany w postaci ustrukturyzowanej i tabelarycznej w pierwszych częściach rozdziałów czwartego i piątego potwierdza stosunkowo słabe rozpoznanie tego obszaru w światowym piśmiennictwie BIZ (Autor przywołując statystyki baz Scopus i WoS unaocznia silną dysproporcję badań nad BIZ w kontekście kazachskim wobec podobnych badań z innych części świata) i ewidentną dominację analiz pochodzących właśnie z tego obszaru geograficznego.

W rozdziale czwartym i piątym pracy Autor przywołuje kilka kluczowych opracowań, które stanowią podstawę empiryczną dla analizy bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w Kazachstanie. W części czwartej Doktorant dokonuje przeglądu badań dotyczących determinant i motywów BIZ w Kazachstanie. Przegląd ten obejmuje zarówno badania międzynarodowe, jak i te specyficzne dla regionu Azji Centralnej – między innymi opracowania Bagayeva, Arystanova, Musakhanova (2022); Lee, Chernikov, Nagy (2021) czy Azam (2010). Z kolei w rozdziale piątym poświęconym wpływowi BIZ na wzrost gospodarczy Kazachstanu, Autor przywołuje wyniki badań oceniających, jak inwestycje wpływają na różne aspekty gospodarki kraju goszczącego.

Szkoda, że w rozważaniach i prezentowanych analizach stosunkowo niewiele uwagi poświęcono tak ważnym dla współczesnych gospodarek kwestiom związanym z transformacją cyfrową i wyzwaniem jakie nowe technologie, czwarta rewolucja cyfrowa i Przemysł 4.0 mogą nieść w aspekcie pozyskiwania i goszczenia zagranicznych inwestorów.

Nie wybrzmiał też wątek przedsiębiorstw z udziałem państwa (SOMNEs), co wydawałoby się szczególnie godne uwzględnienia biorąc pod uwagę spuściznę post-sowiecką Kazachstanu i rolę jaką szeroko rozumiane państwo czy też sektor państwowy w niej tradycyjnie odgrywał.

W pracy jedynie bardzo powierzchownie wspomniano o stosunkowo często w badaniach nad atrakcyjnością inwestycyjną poruszonym elemencie, a mianowicie klastrach – być może w przypadku gospodarki Kazachstanu także i ten czynnik mógłby odegrać istotną rolę nie tylko

w pozyskiwaniu zagranicznych inwestorów, ale i optymalizacji ich obecności z korzyścią dla lokalnych ekosystemów.

Kontekst dla prowadzonych badań i podejmowanych w rozprawie zagadnień związanych z BIZ stanowi Kazachstan - największy pod względem powierzchni kraj w Azji Centralnej i jednocześnie dziewiąty na świecie. To państwo o dużym potencjale rynkowym, zasobne w surowce naturalne, głównie węglowodory, ale także miedź, złoto, srebro, uran, posiadający duże możliwości dla rozwoju rolnictwa, ale także teren, przez który przebiegają szczególnie ważne połączenia tranzytowe, postrzegany jako oferujący korzystne warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej i tym samym wzbudzający rosnące zainteresowanie wśród zagranicznych inwestorów bezpośrednich. Trochę szkoda, że opisując specyfikę Kazachstanu Doktorant ograniczył się raczej do omówienia pewnych kwestii jako kontekstu badań, prezentacji rankingów czy ram prawnych, w niewielkim stopniu przeprowadzając bardziej pogłębioną dyskusję tych aspektów. Tym niemniej na wyróżnienie z pewnością zasługuje obszerność omówionych kwestii i różnorodność przytaczanych źródeł, co pozwoliło nakreślić specyfikę Kazachstanu jako miejsca lokalizacji BIZ.

Metoda badawcza - cel rozprawy i hipotezy badawcze

Poprawność i kompletność celów i hipotez badawczych można ocenić jednoznacznie pozytywnie. Zasadnicza problematyka pracy, czyli determinanty napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Kazachstanu i implikacje ich obecności dla gospodarki goszczącej została prawidłowo doprecyzowana w postaci odpowiednich celów (obszarów) badawczych i stawianych pytań.

Autor uzasadnia wybór tematu dynamicznym wzrostem inwestycji zagranicznych w Kazachstanie, który staje się coraz bardziej atrakcyjny dla międzynarodowych inwestorów. Wskazuje, że zrozumienie wpływu BIZ na rozwój gospodarczy jest kluczowe dla formułowania skutecznych polityk gospodarczych, które mogą przyczynić się do dalszego wzrostu i stabilności ekonomicznej kraju. Cele badania obejmują zasadniczo trzy obszary: analizę wpływu BIZ na różne sektory gospodarki Kazachstanu; identyfikację czynników determinujących napływ BIZ do Kazachstanu oraz ocenę długoterminowych skutków BIZ na rozwój gospodarczy kraju.

Autor weryfikuje w pracy cztery hipotezy badawcze. Zakładają one, że:

H1: Znaczący wzrost zainteresowania Kazachstanem jako miejscem inwestycji zagranicznych w latach 1993 - 2022 roku był głównie wynikiem posiadanych bogactw naturalnych, przy czym sektor górniczy nieprzerwanie utrzymywał dominujący udział w napływie BIZ.

H2: Napływ BIZ koreluje z poprawą PKB na mieszkańca oraz stopniowym wzrostem BIZ wpływających z kraju, co wskazuje na przejście z etapu 1 do etapu 2 na ścieżce rozwoju inwestycyjnego IDP.

H3: Rozmiar rynku, stabilność polityczna, polityki gospodarcze oraz obecność zasobów naturalnych są kluczowymi determinantami, które istotnie wpływają na decyzję zagranicznych inwestorów o alokacji kapitału w Kazachstanie.

H4: Istnieje istotna dodatnia zależność między napływem BIZ a wzrostem gospodarczym w Kazachstanie.

Autor argumentuje zatem, że BIZ mają pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy Kazachstanu, że istnieją specyficzne czynniki instytucjonalne i polityczne, które znacząco wpływają na napływ zagranicznych inwestorów, a długoterminowe korzyści z BIZ przewyższają potencjalne negatywne efekty, takie jak zwiększona zależność od kapitału zagranicznego.

Rozdział poświęcony metodologii pracy to w zasadzie omówienie trzech głównych obszarów badawczych i zarysowanie zastosowanych i będących ich podstawą danych źródłowych.

Pierwszy obszar to ocena skali bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w Kazachstanie w latach 1991-2022, od momentu uzyskania przez Kazachstan niepodległości, aż do końca drugiej dekady XXI wieku. Badanie obejmuje analizę dynamiki i struktury BIZ, porównując wyniki Kazachstanu z innymi krajami Azji Centralnej.

Drugi obszar badawczy skupia się na identyfikacji czynników determinujących i motywów BIZ w Kazachstanie, w kontekście wybranych elementów klimatu inwestycyjnego. Badanie analizuje czynniki ekonomiczne, prawne, infrastrukturalne i inne, które wpływają na decyzje inwestorów zagranicznych. Na szczególną uwagę zasługuje tu pozyskany w drodze autorskiej ankiety materiał empiryczny, bo choć jak zastrzega sam Autora grupa respondentów ankiety uniemożliwia wysuwanie daleko idących uogólnień i nie upoważnia do generalizowania uzyskanych wyników, to wysnute na ich podstawie wnioski stanowią niezwykle wartościowe wzbogacenie naszej nadal ubogiej wiedzy na temat BIZ w Kazachstanie. Jest to tym bardziej

istotne i warte docenianie, biorąc pod uwagę notoryczne trudności w prowadzeniu badań jakościowych, tj. problemy, na które badacze napotykają starając się pozyskać nowe dane „w terenie” i konfrontując się z dominującym sceptycyzmem, jeśli nie wprost niechęcią wśród potencjalnych respondentów. Każdy zatem nowy materiał empiryczny nawet pobrany z niewielkiej grupy badanej może stanowić wartościową kontrybucję do istniejącej wiedzy.

Trzeci obszar badawczy dotyczy oceny wpływu BIZ na wzrost gospodarczy Kazachstanu, mierzonego PKB per capita. W tym celu skonstruowano modele ekonometryczne, które uwzględniają dynamiczne zmiany i relacje czasowe między zmiennymi. Zastosowana metoda modelowania zależności między zmiennymi, które w teorii ekonomicznej są uznawane za kluczowe dla zrozumienia mechanizmów wpływu inwestycji zagranicznych na gospodarkę kraju przyjmującego odzwierciedla wielowymiarowe podejście przyjęte w pracy, uwzględniające różnorodne czynniki takie jak poziom korupcji, infrastruktura, polityka rządowa oraz otoczenie instytucjonalne. Nie będąc specjalistą z zakresu metod ilościowych trudno mi precyzyjnie oceniać metodologię pracę, jednak sposób w jaki została przytoczona sugeruje, że została ona poprawnie zastosowana, starannie dobrano zmienne i przeprowadzone testy diagnostyczne. Wykorzystanie takich narzędzi jak test CUSUM do wykrywania zmian strukturalnych, test White'a do sprawdzenia heteroskedastyczności oraz test Jarque-Bera do oceny normalności reszt jest zgodne z dobrymi praktykami w ekonometrii. Jednakże, praca mogłaby zyskać na wartości, gdyby Autor przedstawił więcej informacji na temat potencjalnych ograniczeń zastosowanej metody oraz bardziej szczegółowo omówił wyniki testów diagnostycznych. Pomimo tego, wnioski wyciągnięte z analizy są dobrze uzasadnione i stanowią cenny wkład w literaturę na temat wpływu BIZ na gospodarki wschodzące.

Struktura pracy doktorskiej

Przedłożona rozprawa doktorska liczy ponad 180 stron i składa się z klasycznych sekcji, takich jak Wprowadzenie - otwierające dyskusję i nakreślające problematykę pracy, Podsumowanie - zawierające głównie wnioski płynące z badań oraz Spisy, i z pięciu rozbudowanych rozdziałów.

Po zarysowaniu uzasadnienia problemów badawczych i wprowadzeniu Autor skupił się na przybliżeniu stosowanej w badaniach metody. Następnie w pierwszym rozdziale, który ma charakter typowo koncepcyjny i teoretyczny, Doktorant przybliżył samą kategorię

bezpośrednich inwestycji zagranicznych, zarysował kwestie związane z motywami dokonywania tego typu przedsięwzięć, selekcją lokalizacji, sposobami wejścia na zagraniczny rynek, ale także, oprócz determinant warunkujących same inwestycje, omówił pokrótce najważniejsze konsekwencje napływu i obecności inwestorów w danym miejscu. Rozdział ten jest logiczny, spójny i uporządkowany, jakkolwiek pewne zastrzeżenia budzić może asymetria - o ile bowiem determinanty - motywy i czynniki decydujące o inwestycjach opisane są w sposób dość szczegółowy, o tyle konsekwencje potraktowano nieco bardziej powierzchownie.

Rozdział drugi skupia się na kraju, które pozostaje w centrum uwagi Doktoranta, czyli Kazachstanie i tutaj w zasadzie wyodrębniono trzy obszary - opisano wskaźniki makroekonomiczne Kazachstanu; przedyskutowano kwestie regulacji prawnych i ekosystemu legislacyjnego, a także zwrócono uwagę na tak zwane rankingi konkurencyjności i miejsca na jakich plasuje się Kazachstan w tych zestawieniach. W rozdziale przytoczono między innymi kategorie takie jak dynamika wzrostu PKB Kazachstanu na przestrzeni ostatnich lat; dane dotyczące poziomu inflacji; czy poziomu bezrobocia i jego zmian w różnych okresach. Ramy prawne obejmują między innymi tzw., Kodeks Ziemi Republiki Kazachstanu, zawierający przepisy dotyczące własności ziemi, jej użytkowania oraz praw inwestorów zagranicznych; Kodeks Przedsiębiorczości Republiki Kazachstanu, regulujący działalność gospodarczą, inwestycje oraz ochronę inwestorów czy Prawo o Inwestycjach Zagranicznych, ustanawiające zasady przyciągania i ochrony inwestycji zagranicznych, w tym ulgi podatkowe i inne zachęty. Autor omawia też specyficzne aspekty nabywania nieruchomości i ziemi przez zagranicznych inwestorów, w tym podmioty z Rosji i Białorusi. W tej części rozprawy przedstawiono także różne rankingi, które oceniają konkurencyjność Kazachstanu - popularny Indeks *Doing Business* Banku Światowego, Indeks Wolności Ekonomicznej przygotowywany przez *The Heritage Foundation*; czy Globalny Indeks Konkurencyjności opracowany przez *World Economic Forum* a także mniej znane jak choćby *Legatum Prosperity Index*. W tej części pracy pojawia się zatem wiele informacji dotyczących specyfiki i odbioru Kazachstanu jako lokalizacji potencjalnych inwestycji, co wynika z miejsc zajmowanych w różnych rankingach światowych. W miarę możliwości Doktorant starał się tutaj wyjść poza prostą prezentację danych, sprawozdanie wyników poszczególnych rankingów, proponując też własną nieco bardziej krytyczną ocenę wniosków z nich płynących.

W rozdziale kolejnym Autor przeanalizował skrupulatnie już faktyczne bezpośrednie inwestycje zagraniczne ulokowane w Kazachstanie. Znajdujemy tutaj więc wiele danych

liczbowych, wykresów i tabel prezentujących dynamikę zmian, kolejne fazy napływu inwestorów, kraje ich pochodzenia, sektory gospodarki czy regiony Kazachstanu, gdzie zostały ulokowane. Jest to część bardzo faktograficzna, ale też nasycona ogromną wiedzą i stanowi ona naturalną kontynuację elementów opisanych w rozdziale drugim.

Kolejne kluczowe części pracy to rozdziały czwarty i piąty, które poruszają zarówno determinanty atrakcyjności Kazachstanu, jak i skutki napływu inwestycji do tego kraju

W obu rozdziałach Autor nie tylko bazuje na dostępnej literaturze, dokonując krytycznego przeglądu piśmiennictwa w tym zakresie, ale co najważniejsze proponuje swoje własne analizy – w części czwartej stosując badania ankietowe, a w piątej - konstruując model ekonometryczny.

Tu warto podkreślić, że w całej pracy zwraca uwagę wysoki stopień uporządkowania i logicznej prezentacji zawartości; już sam spis treści wskazuje na pewien porządek myślowy i spójność wyводу Doktoranta.

Należy też odnotować, że literatura, którą przywołuje w pracy Doktorant (zwłaszcza rozdział czwarty i piąty) to w zasadzie głównie literatura z regionu Azji Centralnej, co z jednej strony potwierdza deficyty poznawcze piśmiennictwa światowego w tematyce BIZ, a z drugiej - czyni niniejszą rozprawę jeszcze istotniejszą i podkreśla wagę tego typu analiz, tak aby mogły one zaistnieć także w zachodnim, nie tylko regionalnym, środkowoazjatyckim obiegu wiedzy naukowej. Kazachstan to duży, dynamicznie rozwijający się kraj, który zasługuje na swoje miejsce w piśmiennictwie dotyczącym BIZ, który do tej pory był raczej ignorowany w światowych badaniach.

Dobrym zabiegiem w prezentowanych badaniach ankietowych jest rozdzielenie czynników a determinujących napływ inwestycji od tych związanych z samą lokalizacją; a tutaj wyróżnienie tych rynkowych, instytucjonalnych czy zasobowych od czynników będących niejako po stronie samego inwestora, czyli wiedzy, doświadczeń menadżerów, uprzedzeń czy nastawienia samych decydentów firm do inwestowania w Kazachstanie.

Ostatni rozdział piąty jest bardzo bogaty w treści ekonometryczne. Autor posiłkuje się tutaj różnymi modelami i technikami badania zależności. Natomiast rozdział ten pozostawia jednak pewien niedosyt, bo w zasadzie bardzo oszczędnie, żeby nie powiedzieć pobieżnie i powierzchownie wskazuje on jedynie na pozytywną zależność pomiędzy wzrostem PKB a

napływem inwestycji i zwrotnie - obecnością inwestorów a wzrostem PKB. Z pewnością ten rozdział i tego typu zależności zasługiwałyby na nieco szerszą analizę i dyskusje implikacji z tego wynikających.

Rozdział ten, podobnie jak poprzednie, jest bardzo ustrukturyzowany ma krótkie wydzielone części, co z pewnością czyni go łatwym w odbiorze i przypominającym nieco raport analityczny. Jednak przy tego typu strukturze warto byłoby też pokusić się o jakieś podsumowania bądź wprowadzenia, które kłamałyby treści każdorazowo przedstawiane.

Podsumowując, w pracy bez wątpienia poruszono wiele kwestii związanych z goszczeniem i wpływem BIZ, ale często w sposób powierzchowny unikając dokładniejszej dyskusji i pogłębianej analizy. Szkoda, że omawiając i prezentując, tak ciekawe i nowe treści, Autor nie pokusił się o dalej idące dociekanie i rozważania. Należy jednak podkreślić, że ich brak nie umniejsza jednak ogromnej erudycji i znajomości, tak zagadnień ogólno-ekonomicznych i koncepcyjnych związanych z BIZ jak i specyfiki kontekstu – gospodarki Kazachstanu.

Ogólna ocena prezentowanych treści

Ocena rozprawy doktorskiej Pana Adila Mukhtarovicha Zhubikenova z punktu widzenia stopnia wiedzy w zakresie ekonomii i nauk o zarządzaniu i jakości jest dobra, gdyż tematyka BIZ w Kazachstanie poruszana w rozprawie została przedstawiona w sposób wielowątkowy. Pozytywnie wypada również ocena znajomości metodologii badań.

Zawartość pojęciowa i teoretyczna pierwszych rozdziałów oraz wykorzystana obszerna literatura potwierdzają dobre ogólne zrozumienie przez Doktoranta podstawowych koncepcji z zakresu dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości.

Cele i pytania badawcze postawione w badaniu, a także wykorzystany materiał i zastosowana metoda analizy potwierdzają oryginalność i trafność podjętych zagadnień.

Specyfika procesu badawczego, dobre osadzenie badań w koncepcjach teoretycznych, zastosowane podejście metodologiczne, wykorzystanie zarówno krytycznego przeglądu piśmiennictwa, jak i badań ankietowych oraz metod ekonometrycznych wskazują na samodzielność pracy badawczej i dojrzałość analityczną Doktoranta.

W rozprawie brakuje nieco wyraźniejszego wyartykułowania logicznego powiązania przedstawionych kwestii i postępu rozważań lub jakiejś autorskiej rozszerzonej argumentacji przedstawiającej pewne kwestie i być może ignorującej inne. Być może warto byłoby się pokusić o konkludujące zbiorcze odniesienie do schematu zarysowanego we Wstępie. Stosunkowo słabo wypada sposób weryfikacji głównych hipotez pracy – Autor w zasadzie uzasadnia ich prawdziwość, argumentując brak podstaw do ich odrzucenia - poprzez przytaczanie szeregu danych, prezentację faktycznie bogatego materiału faktograficznego i dyskusję wybranych aspektów (dotyczy to zwłaszcza hipotez 1,2,3).

Myślę, że odbiór rozprawy przez czytelników poprawiłyby też krótkie przejścia pomiędzy kolejnymi rozdziałami - dosłownie kilkudzaniowe akapity stanowiące swoisty pomost pomiędzy kolejnymi treściami - podkreślałyby one logiczną spójność i klarowność wyводу przedstawionego w rozprawie.

Część zamykająca rozprawę i przedstawiająca konkluzje wydaje się być trochę niedopracowana. Prezentacja wniosków byłaby bardziej czytelna, gdyby nieco je ustrukturyzować lub uporządkować z podziałem, jak to zwykle bywa, na implikacje menedżerskie, implikacje teoretyczne lub zalecenia dla decydentów.

Doktorant powinien również przynajmniej wspomnieć o nieuniknionych ograniczeniach każdej pracy naukowej i pokusić się o ewentualne nakreślenie sugestii dotyczących dalszych badań.

Aspekty formalne

Praca doktorska pana Adila Mukhtarovicha Zhubikenova na temat determinant napływu i konsekwencji obecności bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Kazachstanie składa się z pięciu rozbudowanych rozdziałów. Całość obejmuje ponad 180 stron. Układ rozprawy, co odzwierciedla sam spis treści, jest wyjątkowo przejrzysty. Praca jest poprawnie ustrukturyzowana, bardzo rozbudowana acz adekwatnie uporządkowana, a prezentacja kolejnych rozdziałów ułatwia sprawne jej czytanie.

Autor oparł się na niezwykle obszernym piśmiennictwie z szerokiego zakresu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Sama lista literatury obejmuje kilka stron i zawiera ponad 100 pozycji.

Nie jest jednak do końca dla mnie jasne, dlaczego pewne treści pojawiły się w aneksie. Rozprawa nie jest aż tak rozbudowana, żeby przenosić stosunkowo ważne informacje właśnie

na sam koniec - chociażby tabela przedstawiająca głównych inwestorów zagranicznych w Kazachstanie mogłaby spokojnie znaleźć się w głównej części pracy.

Nie będąc *native speakerem* nie czuję się kompetentną, aby oceniać poziom językowy pracy napisanej po angielsku. Tym nie mniej, według mnie praca charakteryzuje się wysokim poziomem językowym oraz starannością w formułowaniu myśli, a styl narracji jest zgodny z akademickimi standardami, co podnosi wiarygodność i profesjonalizm przedstawianych treści. Autor wykorzystuje odpowiednią terminologię ekonomiczną i z zakresu nauk o zarządzaniu i jakości, co świadczy o dobrej znajomości omawianej tematyki. Struktura zdań jest logiczna i klarowna, a argumenty przedstawione są w sposób spójny.

Praca jest niezwykle schludna, a sposób prezentacji w tym elementy graficzne czynią ją bardzo przejrzystą i łatwą w odbiorze; choć oczywiście Autor nie ustrzegł się drobnych błędów – np. skreślenia tekstu, jak w wersji roboczej.

Elementy tworzące stronę formalną pracy, takie jak przypisy, wykresy i bibliografia zostały sporządzone poprawnie.

Warto podkreślić estetykę wizualnej strony rozprawy, stanowiącą niewątpliwą jej zaletę. Liczne wykresy, tabele czy schematy ułatwiają odbiór prezentowanych treści i z pewnością czynią pracę bardziej atrakcyjną dla czytelnika.

Jak wspomniałam wcześniej, szkoda, że w pracy zabrakło krótkich, kilkuzdaniowych dosłownie podsumowań bądź akapitów otwierających każdy z rozdziałów, Autor mógłby w ten sposób zastosować ciekawą formę przejścia łączącego treści omawiane w kolejnych sekcjach i zaproponować swego rodzaju pomost, który ukazywałby logiczne powiązanie prezentowanych zagadnień, co czyniłoby rozprawę jeszcze bardziej spójną i skoncentrowaną wokół osi głównych obszarów badania.

Podsumowanie

Przedstawiona do recenzji dysertacja zasługuje na szczególne wyróżnienie ze względu na zakres poruszanych zagadnień. Autor, pan magister Adil Mukhtarovich Zhubikenov podejmuje się analizy zagadnienia dotychczas stosunkowo słabo rozpoznanego w literaturze przedmiotu, tj. bezpośrednich inwestycji zagranicznych lokowanych w Kazachstanie, analizując nie tylko determinanty napływu tego kapitału w jego najbardziej zaawansowanej formie, ale także konsekwencje, jakie niesie on dla wzrostu gospodarczego tego środkowoazjatyckiego kraju.

Tym samym warto uznać rozmach analizy i różnorodność uwzględnianych perspektyw i poruszanych wątków. Szkoda, jedynie, że to bogactwo problematyki nie znalazło swojego uzupełnienia i rozwinięcia w postaci dalszych pogłębionych analiz, co może pozostawiać lekki niedosyt zwłaszcza w warstwie krytycznej dyskusji omawianych treści.

Autor odnosi się zarówno do klasycznego przeglądu istniejącej literatury, jak i proponuje własny model ekonometryczny. Na uwagę zasługuje zatem różnorodność podejścia metodologicznego łączącego elementy krytycznej retrospekcji istniejących wybranych badań w zakresie BIZ oraz analizy zależności kluczowych kategorii ekonomicznych powiązanych z napływem zagranicznego kapitału.

W pracy dobrze wybrzmiał główny problem badawczy, poprawnie sformułowano cele pracy z którymi bezpośrednio związane są stawiane hipotezy. Treści przedstawiane w pierwszych rozdziałach o charakterze koncepcyjnym, teoretycznym i wykorzystane bogate piśmiennictwo potwierdzają dobre ogólne rozeznanie Doktoranta w zakresie zagadnień dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości. Stawiane w pracy cele i pytania badawcze oraz wykorzystywany materiał, a także zastosowana metoda analizy potwierdzają oryginalność i istotność podejmowanych zagadnień.

Badania przeprowadzone przez Adila Mukhtarovicha Zhubikenova wpisują się w nurt niezwykle ważnych i aktualnych, ale dotychczas rzadko podejmowanych analiz gospodarki Kazachstanu. Jak ważny, a jednocześnie nadal bardzo słabo rozpoznany, żeby nie powiedzieć sukcesywnie ignorowany to temat, świadczy liczba publikacji i przegląd badań, które Autor przywołuje w swojej pracy.

Bez wątplenia Doktorant wykazał się dużą wiedzą na temat specyfiki pozyskiwania, goszczenia oraz maksymalizowania korzyści z napływu BIZ do Kazachstanu.

Przedłożona przez Pana Adila Mukhtarovicha Zhubikenova rozprawa doktorska reprezentuje dobry poziom merytoryczny i świadczy o rzetelnej znajomości omawianych zagadnień. Tym samym analiza i dyskusja zawarta w rozprawie może stanowić pewien wkład do nauk o zarządzaniu i jakości.

Autor wykazał predyspozycje do samodzielnej pracy naukowej, a także potwierdził umiejętność krytycznej analizy i logicznego rozumowania. Biorąc pod uwagę nowatorski charakter omawianych zagadnień, uważam, że zasadne byłoby udostępnienie tych

interesujących wyników szerszemu gronu odbiorców, np. poprzez opublikowanie rozprawy w formie książkowej. Moje drobne uwagi krytyczne poczynione wcześniej z pewnością nie powinny umniejszać osiągnięć Autora i jakości przedłożonej rozprawy, którą oceniam pozytywnie.

W świetle przedstawionej opinii stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana Adila Mukhtarovicha Zhubikenova spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości zgodnie z przepisem zawartym w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 21 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 748, 619) i wnoszę o przyjęcie przedłożonej rozprawy doktorskiej oraz dopuszczenie Doktoranta do jej publicznej obrony.

Marta Götz

